

УДК 821.161.2:82-3

Валентина Барчан

ПРОБЛЕМА ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОЗІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

У статті досліджено проблему екзистенційної комунікації в новелах збірки «Вино з троянд» В. Симоненка як один зі складників екзистенційно-антропологічної концепції митця, спрямованої на оприявлення внутрішнього, духовного світу особистості, її екзистенції. Науковці звертали увагу на філософський потенціал художнього мислення В. Симоненка, однак зазначений аспект філософського наповнення прозової спадщини митця залишається поза літературознавчим дискурсом. У контексті філософсько-естетичної парадигми художнього світу митця, домінантою якої, на думку Л. Тарнашинської, є екзистенційний вимір людини, зумовлений «відчуттям неповторності буттєтривання людини на цій землі», важливою у його прозі постає проблема екзистенційної комунікації. Відповідно до теорії К. Ясперса, екзистенційне спілкування передбачає ставлення до людини як до екзистенції, коли присутній «внутрішній зв'язок двох особистостей, двох неповторних доль», коли у стосунках визначальними є такі концепти, як «свобода», «взаємність», «любляча боротьба», «становлення відкритості». Про відчуття і розуміння важливості цієї проблеми В. Симоненком свідчать його щоденник, листи, спогади сучасників. Вони дають розуміння, що ключовим онтологічним концептом світомишлення письменника є душа, духовність, і лише спілкування на такому рівні є умовою справжнього, повноцінного буття людини, відчуття власної екзистенції. У творах «Вино з троянд», «Кужурикалі півні на рушниках», «Дума про діда» спостерігаємо різні моделі художньої реалізації проблеми екзистенційної комунікації.

Ключові слова: Василь Симоненко, збірка «Вино з троянд», новела, персоналізм, екзистенційна комунікація, екзистенція, екзистенційні стани, особистість, світомишлення, художня модель, авторська концепція, образи-символи.

Художня проза Василя Симоненка, що склала збірку «Вино з троянд» (1965), неодноразово ставала предметом дослідницької уваги. Різні аспекти поетики новел проаналізовані в працях А. Ткаченка [20], М. Ільницького [10], Є. Сверстюка [16], Л. Тарнашинської [19], М. Білан [5], Г. Гримич [9], А. Печарського [14], Н. Герасименко [8], Е. Балли [2] та ін. Однак ця частина спад-

щини митця залишається поза філософським дискурсом, поетичний складник якого проаналізувала Н. Романова [15] та ґрунтовно осмислила відомий літературознавець Л. Тарнашинська [19]. Філософський потенціал художнього мислення митця в поезії дослідниця розглядає в контексті українського шістдесятництва і простежує філософські засади творчості цієї письменницької генерації під кутом зору теорії персоналізму, наголошує на посиленій акцентуації письменників на індивідуальному «Я», що «не тільки стало своєрідним антрополого-персоналістським маркером літературного покоління, а й значною мірою визначило його художньо-стильові пошуки» [19, с. 8].

Філософсько-естетичною домінантою художнього світу В. Симоненка Л. Тарнашинська вважає екзистенційний вимір людини, що зумовлений «відчуттям неповторності буттєтривання людини на цій землі». На думку вченого, воно звучить у його поетичній творчості «особливо гостро – наскрізно й визначально, хоч би до якої теми він не звертався» [19, с. 136].

На наш погляд, ця думка літературознавця цілком може бути поширеною і на художню прозу письменника. Тому творчий самовияв Симоненка в цьому жанрі варто розглянути крізь призму екзистенційно-антропологічних проблем, зокрема проблеми екзистенційної комунікації, яка, як і персоналізм, спрямована на внутрішній, духовний світ особистості, оприявлення та утвердження її екзистенції.

Теоретичною основою дослідження є положення відомих філософів К. Ясперса [23; 24], М. Бубера [6], Є. Муньє [13], М. Бахтіна [4], М. Кагана [11], Г. Батішева [3], В. Малахова [12], П. Гайдено [7], Л. Синтиченко [18] та ін.

Оскільки сучасна філософська думка розрізняє поняття «спілкування», «комунікація», «діалог» [11, с. 141], ми використовуємо поняття «комунікація» в тому значенні, яке зафіксоване у «Філософському енциклопедичному словнику»:

© В. Барчан, 2015

«повідомлення, зв'язок, спілкування – у широкому сенсі це термін, що окреслює людську взаємодію у світі» [22, с. 291]. Важливим при цьому є положення К. Ясперса, відповідно до якого екзистенційне спілкування передбачає ставлення до людини не як до предмета, об'єкта, а як до екзистенції, коли наявний «справжній внутрішній зв'язок двох особистостей, двох неповторних доль» [7, с. 12]. Ясперс уважав комунікацію універсальною умовою людського буття: «Вона настільки складає його всеохоплюючу суть, що все є людина і що є для людини <...> досягається в комунікації» [7, с. 17]. За Ясперсом, «завдяки комунікації людина може віднайти саму себе або свою самість, встановити екзистенційне відношення між людьми як відношення «Я-Ти» та усвідомити саме буття» [22, с. 736]. Екзистенційна комунікація можлива між двома «самостями» не як представниками чогось третього – індивіди зустрічаються тут як особистості у взаємній творчості. У взаємозв'язку між людьми Ясперс акцентував на поняттях «свобода», «вірність», «самим-собою-буття», «воля до комунікації». Таким чином, «під екзистенційною комунікацією Ясперс розуміє сукупність зв'язків, заснованих на «взаємності», «рівності рівнів», «становленні відкритості», «люблячій боротьбі», тобто на «глибоких», «особистісних» взаєминах на противагу «анонімним», «оголено-утилітарним» [18, с. 47].

Філософія комунікації Ясперса знайшла продовження й розвиток у «філософії діалогіки» М. Бубера, що дало можливість подальшого осмислення філософсько-антропологічної проблеми стосунків «Я-Ти» (праця «Я і Ти»), а також у сучасній німецькій практичній комунікативній філософії (Апель, Больнов, Габермас).

Основною передумовою Ясперової філософії екзистенційної комунікації був песимізм, «усвідомлення глибокої самотності людей в епоху ослаблення між ними всіх традиційних зв'язків – релігійних, національних, сімейних <...> духовних...» [7, с. 12] – епоху раціоналізованого, прагматичного суспільства та в умовах тоталітарного режиму, коли людина, як це мало місце в Радянському Союзі, прирівнювалася до «коліщатка» і «гвинтика», а її духовна сутність повністю нівелювалася.

Такі екзистенційні стани були відомі Василеві Симоненку. Його особистісний початок душила заснована радянським режимом на марксистській теорії ідеологія фізичного, морального, духовного насильства. У щоденнику від 16.X.1962 р., 21.X.1962 р., 21.VI.1963 р. він записує: «Ніяке вчення не сміє монополізувати духовне життя людства»: «Що то за простір, коли в ньому не можна рухатися»: «Ледве не задихнувся в пороховому диму ідеологічних баталій» [17, с. 310, 311].

Про те, що духовна ізоляція, екзистенційна самотність були якщо не визначальними, то досить

відчутними у світобутті Василя Симоненка, свідчать його щоденник, листи, спогади сучасників. Саме такий стан спричинився до ведення письменником щоденника, який мав замінити йому комунікацію між «Я і Ти»: «Зачинаю цей щоденник не тому, що хочеться побавитися у великого. Мені потрібен друг, з яким я міг би ділитися геть усіма своїми сумнівами. Вірнішого і серйознішого побратима, ніж папір, я не знаю», – читаємо в щоденнику запис від 18 вересня 1962 року. Щоденник засвідчує прагнення митця самоствердитися, через комунікацію позбутися хвилюючих сумнівів: «Я не знаю, чи це кожному властиве, чи тільки зі мною таке буває. Часто сумніви нищать будь-яку впевненість в своїй мужності» (6.VII.1963). Записи фіксують страждання Симоненка від довгої мовчанки друзів, які «принищили, про них не чути й слова». Брак саме екзистенційної комунікації між «Я» і «Ти» відтворює запис Симоненка від 20.IX.1963 р.: «Коли я говорю про «дикий острів» і свою самотність, то в цьому немає ніякісної зневаги до людей. Те, що я в Черкасах майже не маю друзів, зовсім не означає, що я вважаю всіх нікчемами, не гідними моєї уваги... Просто не зустрів я серед них духовної рідні, а дружба, як відомо, не може триматися лише на рацію» [17, с. 313–314].

Загострена самосвідомість, напружене внутрішнє життя «Я», як свідчать листи, породжують у В. Симоненка бажання активного взаємозв'язку з інтелектуальним середовищем: він рветься до Києва, між побратимів-письменників, хоче вступити до аспірантури, тобто розірвати коло гнітючої через свою буденність дійсності, т. зв. «наявного буття», за Ясперсом.

Як бачимо, ключовим онтологічним концептом світомислення Симоненка є душа, духовність, і лише спілкування на такому рівні є умовою справжнього, повноцінного буття людини, відчуття нею власної екзистенції.

Художнє осмислення людської екзистенції Симоненком є, на нашу думку, концептуальним задумом його новел. Дослідники епіки письменника наголошували на її філософських засадах. Н. Герасименко окреслила загальну тему як «людина серед людей». «Симоненко, – зазначено в праці, – звертається до теми відчуження індивіда, що не відчуває зв'язків із навколишнім світом, шукання людиною її власної неповторності» [8, с. 9]. А. Печарський твердить, що в прозі, як і в поезії, В. Симоненко «веде вічний бій за Людину, котра діє згідно зі своєю природною сутністю, тобто добром» [14, с. 26].

Погоджуємося з наведеними думками дослідників: на першому плані всіх новел митця – людина, яка бореться за себе, за само-себе-вияв. Однак ми не спостерігаємо у творах ні батальних, ані глибоко психологічних картин, ані гострих сюжетних колізій. В основі фабули кожного твору – епізод

із повсякденного життя персонажів. Проте, вважаємо, автор умисно не зосереджує увагу на зовнішньоподієвому, осердям його мислетворення є людська екзистенція, що проявляє себе в певній, визначальній для людської долі ситуації. За Ясперсом, поняття «ситуація» розуміється як «змістова дійсність», «конкретна дійсність», яка включає в себе і фізичні, і психічні моменти та «приносить <...> емпіричному буттю користь чи шкоду, яка відкриває можливості або поглинає межу» [7, с.10].

Вимір людського буття героїв прози В. Симоненка зумовлений конкретним історичним часом із притаманними йому атрибутами тоталітарного режиму, зокрема й нівеляцією особистісного початку. Симоненкові персонажі постають як діючі механізми запущеної в рух колективної системи: в колгоспі, в установі, в організації, в сім'ї, серед людей, яка, відповідно, детермінує їхню поведінку. Для Симоненка ж важливо показати людину крізь призму її живої душі, як особистість, неповторну індивідуальність, як екзистенцію, яка виявляє себе у свободі. Саме такою вона постає на рівні екзистенційної комунікації, що є центром авторської уваги і криється за простою сюжетною конструкцією.

У більшості творів митець торкається теми любові, де проблема екзистенційної комунікації виходить на перший план у силу само собою зрозумілих стосунків двох людей. Не виключено, що увага автора до цієї проблеми у творах любовної тематики має автобіографічне підґрунтя.

У новелі «Вино з троянд» саме на духовних регістрах відбувається комунікація між красунею Ольгою та кульгавим хлопцем-квітником Андрієм. Уродлива дівчина, за якою «хлопці божеволіли», «натхненно говорили про кохання», не відповідала жодному з них взаємністю – «тільки слухала і мовчала», а на прощання просила, щоб не ходили до неї більше. Неочікувано її доля перехрещується з долею Андрія, хоч, треба зауважити, автор онтологічно вмотивовує цю ситуацію, наголошуючи, що Андрій «до квітів принадився, відколи померла мати» [17, с. 242], а значить, він пережив екзистенційні стани болю, розлуки, самотності, через це знайшов порятуюнок своїй душі в красі і не лише вмів цінувати її, а й творив сам та дарував іншим – квіти нареченим на весілля. Його душа відкрита іншій людині.

Автор умисне акцентує увагу на зовнішності своїх героїв – красуня Ольга й каліка Андрій, що з точки зору раціонального, утилітарного мислення відкидає можливість поєднання долі цих людей. Однак Ольга спілкується з Андрієм у саду під час збирання яблук, зі здивуванням слухає його розповідь про чарівне, як ніжність, вино із трояндових пелюсток, а потім під впливом підслуханої його розповіді про незапакану вранішню квітку приходить у неділю вранці, адже, за Андрієвою розповід-

дю, «хто росяного ранку знайде незапакану квітку, той буде щасливий» [17, с. 243]. Отже, дівчина шукає щастя, цього вимагає її внутрішнє «Я».

Авторська концепція щастя розкривається в спілкуванні хлопця й дівчини. Ольга, яка мовчала з іншими, тепер говорить до Андрія своєю душею, його романтична натура розкрила її внутрішній творчий потенціал. Вона, як і Мавка Лесі Українки, іде за голосом своєї природної душі, своєї самості й перша відкриває свої почуття – зізнається хлопцеві, що він гарний, а потім обіцяє прийти за квітами ще. Завершальним акордом екзистенційної комунікації, коли встановлюється внутрішній зв'язок двох особистостей, двох доль, є звернення дівчини до юнака: «А до весілля ти неодмінно приготуй вино з троянд...» [17, с. 244].

В образі Ольги автор показав природну потребу людини у відчутті себе як екзистенції. Тож її риторичне питання: «Хіба моя врода – це я?» – цілком закономірне, як природно зумовленим є пошук душею спорідненої душі: «Я хочу, щоб хтось полюбив мене, а не мою красу» [17, с. 244], – зізнається дівчина Андрієві.

В оповіданні «Вино з троянд» осмислення проблеми екзистенційної комунікації здійснюється в руслі висловленої Ясперсом у праці «Філософія» думки, згідно з якою «життя людини не є чимось чисто об'єктивним подібно до життя тварини, а становить одно ціле з <...> душею, яка настільки ж залежить від тіла, наскільки зі свого боку визначає його» [7, с. 10].

Звернемо увагу на й на те, що в художній тканині твору наявна образна символіка з онтологічно значущим філософським наповненням. У ній, а не в зовнішньому перебігу сюжетних подій закладене осердя авторського задуму. Саме такими, вважаємо, є образи саду та яблук, де сад символізує «образ ідеального світу, космічного порядку і гармонії – загублений і знову віднайдений рай», а яблука – «символ кохання, шлюбу, весни, молодості, родючості, довголіття або безсмертя <...> блаженства, особливо сексуального» [21, с. 427].

Цими символами Симоненко наголошує на трансцендентності міжособистісного зв'язку. Тому в його творі спілкування між молодими людьми почалося в саду під час збирання яблук – стиглих плодів, що викликає відповідні асоціації з невідворотністю природного процесу комунікації, духовною й душевною дозрілістю хлопця й дівчини.

Наповнені філософською глибиною ключові смисло- й сюжетотворчі образи-символи вина і троянд. За словником символів Джека Трессиддера, троянда – «бездоганна, зразкова квітка, символ серця, центру світобудови, космічного колеса, а також божественного, романтичного і чуттєвого кохання» [21, с. 308]. Вино символізує «життєву силу, духовне благословення, порятуюнок, радість, зцілення, істину, перетворення» [21, с. 308]. Тож се-

мантика символічної образності твору виконувала, на нашу думку, сюжетно-смыслову й рецептивну функції: вона компенсувала невибагливість сюжету, простоту мовних партій персонажів та була спрямована на інтелектуальний і духовний досвід читача.

Цікавою з точки зору художньої моделі проблеми екзистенційної комунікації є новела «Кукурікали півні на рушниках». Вона наступна в збірці після «Вина з троянд» і пропонує інший аспект екзистенційно-антропологічної проблеми, розгортаючи роздуми про складність світобуття й самодостатність особистості в ньому.

Головна героїня її – молода дівчина Ониська, на відміну від Ольги з попереднього твору, вже глибоко закохана в колгоспного обліковця Віктора. Однак коли той прийшов свататися, вона відмовила йому, через що глибоко страждала. Причина такої розв'язки, за автором, криється у відсутності екзистенційної комунікації, заснованої на любові, повазі, співпереживанні, творчій боротьбі, яка б сприяла оприявненню екзистенції кожного індивіда.

«Я» персонажів твору позбавлене цілісності, воно бореться у сфері емпіричного й духовного світів. Віктор, знаючи почуття Ониськи, звертається до неї прилюдно з недоречними жартами і цим завдає закоханій дівчині глибокого болю та образи. На свій захист вона змушена відповідати гостро й дотепно, хоч у душі, звичайно, бажала інших розмов.

Акцентуючи на поведінці героїв, їхніх діалогів, схожих на боротьбу, автор створює модель руйнівної комунікації. Підґрунтям цьому є відсутність спорідненості душ, що автор постійно підкреслює характеристичними деталями в різних поведінкових ситуаціях. Показовими рисами Віктора є грубість: він не говорив, а «кричав» до Ониськи; непередбачуваність: «Підеш за мене? – раптом ні сіло ні впало запитав...»; байдужість і егоїзм: «То я прийду сватаця, – сказав, ніби не чув її слів»; самовпевненість, зверхність і розв'язність: «...розсівся на лаві, закинув ногу на ногу, ніби виставляючи напоказ нові чоботи»; примітивність, духовна бідність: «І відразу ж завів якусь порожню розмову з матір'ю. Говорив довго і одверто хизувався...» [17, с. 246]

Ониська любила Віктора й ненавиділа одночасно. Перебуваючи в стані роздвоєності, борючись самої себе зі своєю самістю, дівчина переживає стан екзистенційної самотності. Комунікація з матір'ю в неї не виходить через вікову різницю, а значить, і психологічну несумісність: «мати поздоровкалась зі старістю» [17, с. 245]. Спілкування з односельцями-колгоспниками – позаособистісне, це комунікація у т. зв. «монологічному» світі, за М. Бубером, де люди живуть не як «спів-люди», а як «поруч-люди», це світ вузького прагматизму, де

люди вступають у зв'язки з іншими людьми через матеріальні утворення, де діалогічний зв'язок є маскуванням монологічності. Всі розмови й бесіди в цьому світі, навіть розмова закоханих, «не розривають цю монадність буття» [18, с. 56].

Художній вираз схарактеризованого філософом світу постає в новелі через відчуття Ониською природи й людей: «Осінні світанки тривожні, як марення. Ониська заспаними очима обмацувала їх сиву бездонність і пірнала в їхню тривогу. По дорозі до ферми вона додивлялась свої дівочі сни... Цілий тиждень, за Ониською <...> повзли перешіптування та хихоньки. Під неприховано цікавими поглядами її плечі сутулилися, а думки гнітила образа <...>. Мука стискувала груди» [17, с. 246].

Згідно з міркуванням М. Бубера, такі утилітарно-функціональні форми спілкування, притаманні «монологічному» світові, жодним чином не сприяють становленню індивіда як особистості, тому від нього необхідно звільнитися і «прориватися» до діалогічного контакту, комунікативної ситуації з головним словом «Я-ТИ». Тоді, на противагу предметності, відкривається «ТИ» – людині-мовцеві таємниця. За твердженням М. Бубера, «Я-ТИ» – відношення – опорна конструкція «справжнього світу», відношення що характеризує людське спілкування, в якому реалізується вроджене «ТИ», а людина існує як особистість [18, с. 56].

Для Ониськи, яка потребувала порозуміння й підтримки, така «Я-ТИ»-комунікація відбувалася лише з татом, котрий загинув на війні, а тому завжди залишався молодим. Уважаємо, що цей сюжетний пункт у мислетворенні автора має важливу функцію: наголошує на зв'язку екзистенції з трансцендентним, що відкриває дівчині таємницю – відповідь на її запитання: «Що мені робити, тату?» Виходячи з цього, розв'язка стосунків Ониськи й Віктора закономірна. Відчувши і зрозумівши «нерівність душ», дівчина чинить згідно зі свободою своєї екзистенції: дає залицяльникові гарбуза. Спілкування стало основою самосвідомості Ониськи як індивіда.

Звертаючись до семантики образів-символів, що складають назву новели «Кукурікали півні на рушниках», – вважаємо, що вона, як і в попередньому творі, є опорною ідейно-змістовою віссю твору. Заголовок постає як цілісний образ. Його рецепція відбувається одночасно на зоровому, акустичному й тактильному рівнях, кожен його складник репрезентує матеріально-духовні атрибути селянського світу, як і людського буття загалом, що переростає емпіричні межі й з'єднується з космічним.

Окрім того, семантику образу-символу півня можна сприймати як проєкцію на характер головного персонажа. Символіка півня має двозначне наповнення: «дбайливість, хоробрість, мужність, передбачення, надійність; провісник зорі – символ сонця і духовного відродження», а також (менш

поширене) – «гординя, зверхність, хтивість» [21, с. 275–276]. Названі ознаки впізнаються в характері Віктора. Хлопцеві притаманна внутрішня роздвоєність: перші якості прагне бачити в ньому Ониська, другі – це він сам, його справжня сутність. Стосунки хлопця й дівчини вибудовані в Симоненка як такі, що засвідчують відсутність «міжлюдської» комунікації, «діалогіки», за М. Бубером, того «спів-буття», коли вияскравлюються дві екзистенції, коли зустрічно Я і Ти, людини з іншою людиною визначається людське життя.

Симоненкове світорозуміння співмірне з філософією М. Бубера, який твердить, що, «як і становлення стосунків, зустріч характеризується переважно ірраціоналістично, як процес зрозумілий, але не виражальний, котрий перебуває поза простором і часом, позаоб'єктивний і вільний за своєю природою» [18, с. 57].

Звернення письменника до інтимних глибин особистості спостерігаємо і в інших творах на тему кохання – «Чорна підкова», «Він заважав їй спати», «Сірий пакет», «Білі привиди» тощо. Художня модель любовних стосунків у Симоненка вибудована в руслі філософування К. Ясперса, який уважав, що процес становлення відкритості, довіри в комунікації рівнозначний боротьбі, однак ця боротьба є одночасно й любов. Комунікація як боротьба – це боротьба окремих людей за екзистенцію й істину, але, на відміну від боротьби на рівні «нааявного буття», коли застосовуються будь-які засоби проти людей як ворогів, – це боротьба-любов. При цьому, за К. Ясперсом, «любов – ще не комунікація, але її джерело, через яке комунікація «просвітлюється», «субстанціональний першопочаток самобуття в комунікації» [18, с. 47].

Із точки зору осмислення письменником екзистенційно-антропологічних проблем заслуговує на увагу новела «Дума про діда», найліричніша з усієї прози В. Симоненка, яка написана в традиціях Довженкової «Зачарованої Десни» і «жанрово тяжіє до ліро-епосу» [2, с. 136]. У цьому творі увага автора зосереджена в проблемному полі феномену спілкування в руслі філософії комунікації К. Ясперса та діалогічної антропології М. Бубера.

«Дума про діда» – це спогад-медитація людини про своє дитинство, передана у формі оповіді то хлопця-підлітка, то вже дорослого чоловіка. Така нарративна конструкція, коли «відбувається своєрідне «розщеплення» наратора» [2, с. 136], використана, на нашу думку, Симоненком цілеспрямовано. Вона передбачає забезпечення психологічної глибини і правдивості у відтворенні пережитого й відчутого дитиною в спілкуванні, у спів-бутті з дідом – людиною, яка щоро любить. Одночасно її функцією є вираження філософського змісту твору, основний сенс якого збігається з Ясперсовим твердженням про те, що «спів-буття й буття-в комунікації нерозривні <...> комунікація – пер-

шопричина екзистенції», що «питання про прорив людської самотності в «екзистенційній комунікації» – це питання не лише про виявлення «екзистенції», це питання, від вирішення якого <...> залежать долі людської культури загалом» [18, с. 37].

Оптимістичне передбачення долі людської культури автор новели закладає в уявний узагальнений образ маляти, іменованій як «чорняве чи біляве безсмертячко», що, роззявивши ротика, слухатиме його (дідові) простодушні оповіді, в яких «переплететься дійсність і фантазія», у переконаності, що «колись обов'язково проснеться в його душі дідова краса, і живитиме його дідова мудрість і дідова мова» [17, с. 254–255].

Екзистенційна комунікація набирає в цьому творі сенсу «глибоко інтимного й особистісного спілкування в «істині» [1, с. 621] через діалогічну форму комунікації як між-людського спілкування. Спогад хлопця-підлітка – це зафіксована в пам'яті розмова з дідом у різних життєвих ситуаціях. У цій діалогіці двох розкривається дитині на мовленнєвому рівні й ірраціонально «таємниця», сутність іншої особистості – діда. Змодельована В. Симоненком діалогічна структура передбачає взаємне збагачення двох особистостей, взаємну співтворчість. Дитина вбирає живий досвід діда: «І в серце моє вливається якась незрима сила, що навіки-вічні прив'яже мене до цієї землі, до співучої тихої мови, наповнюється його любов'ю», а старий чоловік через мову трансформує світ дорослого у дитячий світ: «Чим густіша паморозь падала на дідову голову, тим більше він любив мене і щедріше розкривав свою душевну скарбницю. Він старів на моїх очах, і йому здавалося, що сила його і навіть саме життя його переливаються в мене, бо не було в діда синів – покосила їх пошесть та кулі...» [17, с. 253].

Зосередженість автора саме на мовленні у спілкуванні досить виразна, і, важливо, що воно відтворене через сприйняття реципієнта, а значить, засвідчує закладену в мові етико-терапевтичну функцію: «...голос у діда лагідний, і я знаю, що він зовсім не сердиться на мене»: «чую його настанову...»: «...і я слухаю. Слухаю небо, і слухаю землю, і слухаю дідову мову»: «Безсмертячко ти моє кирпате, – шепотів дід, коли я засинав під музику його слів», «...дід великодушно пробачав мені...» [17, с. 252–253].

Як бачимо, цим В. Симоненко увиразнює значимість індивідуальних зусиль людини в морально-етичній сфері її життєдіяльності, стверджує роль істинного спілкування, здатного творити з людини людину. Це зразок справді між-людської комунікації, «спів-буття», що відбувається, за твердженням М. Бубера, незалежно від того, чи здійснюється воно «за допомогою мови чи безмовно» [18, с. 61]. Співзвучність світомислення митця з думкою філософа спостерігаємо у відображенні стану хлоп-

ця в момент відчуття ним ще не видимої, але вже явної смерті діда, коли той пройшов у клуню з налігачем, тобто трансцендентного зв'язку двох екзистенцій: «Раптом ніби обухом хтось гепнув по серцю» [17, с. 254].

Дослідження новелістики В. Симоненка в аспекті проблеми екзистенційної комунікації свідчить, що його філософське мислення співзвучне з теоретичними доктринами екзистенційно-антропологічної європейської філософії. Воно детерміноване як умовами суспільно-політичного буття, а саме нівеляцією особистісного початку в умовах тоталітарного режиму, так і факторами особистісного буття і спрямоване на осмислення неповторності, унікальності людської особистості, свободи екзистенції та оприявненні її в екзистенційній комунікації, діалогіці.

Література

1. Аверинцев С. Ясперс / С. С. Аверинцев // *Философская энциклопедия*. – М., 1970. – Т. 5. – С. 620–622.
2. Балла Е. Наративний дискурс прози Василя Симоненка / Балла Евеліна // *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Зб. наук. пр. / відп. ред. І. В. Сабадош*. – Вип. 19. – Ужгород, 2014. – С. 132–137.
3. Батищев Г. Найти и обрести себя / Г. С. Батищев // *Вопросы философии*. – 1995. – № 3. – С. 103–129.
4. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. – М.: Худ. лит., 1972. – 470 с.
5. Білан М. Відкриваючи духовні острови / Майя Білан // *Жовтень*. – 1966. – № 4. – С. 139–141.
6. Бубер М. Я и Ты [Електронний ресурс] / Мартин Бубер / в перекладі Н. Файнгольда. – Режим доступу: i-text.narod.ru/lib/actual/buber_Ya_i_Ti.htm. – Названіє с екрана, 01.12.2014.
7. Гайденко П. Человек и история экзистенциальной философии Карла Ясперса / П. П. Гайденко / Ясперс К. С. Смысл и назначение истории / К. С. Ясперс. – М.: Изд-во политич. лит., 1991. – С. 5–26. – (Мыслители XX века).
8. Герасименко Н. «Любов сильніша смерті». Мала проза Василя Симоненка / Ніна Герасименко // *Освіта*. – 1998. – 14–21 січня. – С. 9.
9. Гримич Г. Багатство життя. Сучасна новела: традиції і новаторство / Галина Гримич // *Дніпро*. – 1971. – № 8. – С. 139–146.
10. Ільницький М. Як прозаїк він тільки починався / М. Ільницький // *Василь Симоненко. Півні на рушниках. Оповідання, щоденник* / В. А. Симоненко; упоряд., авт. вступ. статті М. М. Ільницький. – Львів: Каменяр, 1992. – 91 с. – (На добрий вечір).
11. Каган М. Мир общения. Проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М.: Изд-во полит. лит., 1988. – 162 с.
12. Малахов В. Етика. Курс лекцій / Віктор Малахов. – 3-тє вид. – К.: Либідь, 2001.
13. Мунье Э. Что такое персонализм [Електронний ресурс] / Э. Мунье. – Режим доступу: http://korolev.ms..._personalizm.txt. – Названіє с екрана, 01.12.2014.
14. Печарський А. Поетика любові у творчості Василя Симоненка: історія, факти, інтерпретація / Андрій Печарський // *Слово і Час*. – 2013. – № 1. – С. 23–30.
15. Романова Н. Екзистенціалізм як основа світогляду Василя Симоненка [Електронний ресурс] / Н. В. Романова // *Вісник Житомирського національного університету*. – Вип. 5. Філологічні науки. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#q. – Назва з екрана, 01.12.2014.
16. Сверстюк Є. Я для тебе горів. Повертання Василя Симоненка / Євген Сверстюк // *Український самвидав*. – 2005. – № 6–7. – С. 1, 4, 5.
17. Симоненко В. На схрещених мечях. Вибрані твори / Василь Симоненко; передм. О. Гончара; упорядкув., післям., комент. В. Костюченка. – 3-тє вид. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2006. – 384 с.
18. Ситниченко Л. Человеческое общение в интерпретациях современной западной философии (критический анализ) / Л. А. Ситниченко. – К.: Наук. думка, 1990. – 109 с.
19. Тарнашинська Л. Зоряний інтеграл знакового покоління / Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти) / Людмила Тарнашинська. – К.: Смолоскип, 2010. – 632 с.
20. Ткаченко А. Василь Симоненко. Нарис життя і творчості / А. О. Ткаченко. – К.: Дніпро, 1990. – 312 с.
21. Трессиддер Д. Словарь символов / Джек Трессиддер. – М.: Изд-во торговый дом «Гранд», изд-во «Файр-пресс», 1999. – 444 с.
22. Філософський енциклопедичний словник / Ред. кол.: В. І. Шинкарук – голова, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
23. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. С. Ясперс. – М.: Изд-во политич. лит., 1991. – 527 с. – (Мыслители XX века).
24. Ясперс К. Философия. Кн. вторая. Просветление экзистенции / К. Ясперс; пер. с нем. А. К. Судакова. – М.: «Канон*» РООИ «Реабилитация», 2012. – 448 с.

Valentyna Barchan

THE PROBLEM OF EXISTENTIAL COMMUNICATION IN VASYL SYMONENKO'S PROSE

The article deals with the problem of existential communication in the short stories of V. Symonenko's collection "Rose Wine" as one of the key elements of the artist's existential anthropological concept, aimed at disclosing the inner, spiritual world of the individual and his/her existence. Scholars have researched the philosophical potential of Symonenko's artistic thought; however, the abovementioned aspect of the philosophical components of the artist's prose heritage has not been thoroughly studied in the literary discourse. In the light of philosophical esthetic paradigm of the writer's artistic world, the predominant feature of which, according to L. Tarnashynska, is the existential perspective of the individual, caused by the "sense of individual's unique existence on this planet", the essential element of Symonenko's prose is the problem of existential communication. According to Jasper's theory, existential communication presupposes the identical attitude to the individual as well as to the existence; when we observe "the inner connection of two individuals, two unique destinies", the crucial concepts in their relations being "freedom",

“mutuality”, “loving struggle”, “establishment of candour”. V. Symonenko’s diary, his letters and reminiscences of his contemporaries confirm the writer’s awareness and understanding of the importance of this issue. They shed light on the key ontological concepts of Symonenko’s worldview: soul and spirituality. Communication on this level is the prerequisite of true, adequate subsistence of the individual and the perception of his/her own existence. We distinguish various models of the artistic implementation of the problem of existential communication in V. Symonenko’s works “Rose Wine”, “The Roosters Crowed on the Embroidery” and “Elegy for a Grandfather”.

Keywords: Vasyl Symonenko, collection of works “Rose Wine”, short story, personalism, existential communication, existence, existential states, individual, world-view, art model, author’s conception, images-symbols.

Валентина Барчан

ПРОБЛЕМА ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ПРОЗЕ ВАСИЛИЯ СИМОНЕНКО

В статье исследуется проблема экзистенциальной коммуникации в новеллах сборника «Вино з троянд» В. Симоненко как одна из составляющих экзистенциально-антропологической концепции писателя, направленная на выявление внутреннего, духовного мира личности, ее экзистенции. Ученые обращали внимание на философский потенциал художественного мышления В. Симоненко, однако указанный аспект философского наполнения прозаического наследия художника остается

вне литературоведческого дискурса. В контексте философско-эстетической парадигмы художественного мира писателя, доминантой которой, с точки зрения Л.Тарнашинской, является экзистенциальное измерение человека, обусловленное «ощущением неповторимости бытийного присутствия человека на этой земле», важной в его прозе представляется проблема экзистенциальной коммуникации. В соответствии с теорией Ясперса, экзистенциальное общение предполагает отношение к человеку как к экзистенции, когда присутствует «внутренняя связь двух личностей, двух неповторимых судеб», когда в отношениях определяющими являются такие концепты, как «свобода», «взаимность», «любящая борьба», «становление открытости». О восприятии и понимании важности этой проблемы В. Симоненко свидетельствуют его дневник, письма, воспоминания современников. Они дают понимание того, что ключевым онтологическим концептом мироощущения писателя является душа, духовность, и лишь общение на таком уровне может быть условием истинного, полноценного бытия человека, ощущением собственной экзистенции. В произведениях «Вино з троянд», «Кукурікали півні на рушниках», «Дума про діда» наблюдаем разные модели художественной реализации проблемы экзистенциальной коммуникации.

Ключевые слова: Василий Симоненко, сборник «Виноз троянд», новелла, персонализм, экзистенциальная коммуникация, экзистенция, экзистенциальные состояния, личность, мировосприятие, художественная модель, авторская концепция, образы-символы.

Надійшла до редакції 27.03.2015 р.

УДК 82-32 Симоненко

Вікторія Дмитренко

ХУДОЖНЯ КАРТИНА СВІТУ В МАЛІЙ ПРОЗІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Стаття репрезентує основні аспекти художнього мислення Василя Симоненка, що виявились у малій прозі письменника. Подієвий вектор творів митця насичений суб’єктивною свідомістю оповідача й розчиняється в її просторово-часовому континуумі. Це надає їй ознак ліричності, санкціонує авторське моделювання картини світу. Гуманістична спрямованість, масштабність почуттів, увага до долі окремої людини, авторська присутність – її основні ознаки. Це медитативно-споглядальна й водночас глибоко чуттєва проза, крізь яку проступає висока духовність автора.

Хронотоп художньої картини світу митця локалізується в сучасному для письменника часі, місце подій обмежене близькими для письменника реаліями, що дозволяє писати про близьких серцю знайомих людей, звичайні життєві потреби яких достойні уваги майстра.

Ключові слова: картина світу, мала проза, аполітичність, ліричність, хронотоп.

© В. Дмитренко, 2015

Індивідуальне існує на фоні універсальних характеристик буття. Поєднання загального й одиничного у свідомості митця створює неповторну авторську картину світу. Уведення терміна «картина світу» пов’язують з іменем Г. Герцена, який ще 1914 р. використав його щодо фізичної картини світу. А. Ейнштейн уважав, що створення картини світу є основним етапом життєдіяльності людини. Ю. Лотман визначає модель світу як своєрідну конструкцію уявлення про світ, яка утворюється в людській свідомості, пов’язує її з «формами просторового конструювання світу у свідомості людини» [5, с. 239]. Він підкреслює її багат шаровість, зазначаючи, що вона включає «і міфологічний універсум, і наукове моделювання, і побутовий „здоровий глузд”» [5, с. 296].